NEVA SCOTTI-ŽURIĆ

RAD NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA U SREDNJODALMATINSKIM OKRUZIMA 1941—1945. GODINE

Na području srednje Dalmacije Narodnooslobodilački odbori izrasli su u prvoj polovini 1942. godine dijelom iz odbora Narodne pomoći, a pretežnim dijelom iz akcionih odbora.

Prerastanje akcionih odbora u NOO-e u splitskom okrugu izvršeno je u proljeće 1942, kada su akcioni odbori preko mreže svojih pododbora okupili veliki broj rodoljuba grada Splita i kada se ukazala potreba za stvaranjem centralnog organa koji će rukovoditi njihovim radom. Stoga je na inicijativu Akcionog odbora brodogradilišnih radnika 6. travnja 1942. u Splitu održana svečana sjednica 11 akcionih odbora na kojoj je formiran ilegalni NOO Splita.[1]

Odmah nakon stvaranja NOO-a Splita reorganizirali su se i odbori Narodne pomoći tako da je stvoren NO fond sa zadatkom da prikuplja i čuva materijalna sredstva za potrebe NOP-a. NO fondovima rukovodili su NOO-i. U industrijskom bazenu Solina proces stvaranja NOO-a tekao je također tokom travnja 1942. god. Akcioni odbori, koji su razvili svoj rad već krajem 1941. god. polako su prerasli u NOO-e.[2] Ti NOO-i uspjeli su se povezati i osloniti na narod, iako su Talijani na području Solina držali jake vojne garnizone.

[1] Za prvog predsjednika NOO Splita izabran je Ivan Armulić, a za članove Nikola Aračić, Marija Cecić, Pjero Šegvić, Dalibor Soldatić, Milivoj Visković i Paško Ninčević. Vidi Drago Gizdić, Dalmacija 1942, Zagreb 1959, str. 153.

[2] O prerastanju akcionih odbora u NOO-e u Dalmaciji vidi Miloš Žanko, Razvitak narodne vlasti u Dalmaciji u razdoblju 1941—1945, Socijalistički front 1950, br. 1—2, i Naš izvještaj br. 5 od studenoga 1942, članak »NOO-i u neoslobođenim krajevima Dalmacije«.

U trogirskom kotaru NOO-i su se formirali do svibnja 1942. god. i to u gradu Trogiru i u selima Donji i Gornji Siget, Marina, Vrsine, Dograde, Vinišić, Sevid, Rastovac, Sapini Doci, Hotelji, Gornji i Donji Okrug, Žedno, Lepenica, Prgomet i Bristivica.[3]

Na području Muća i Lečevice do lipnja 1942. godine osnovani su NOO-i u selima Donji Muć, Velika i Mala Milešina, Ogorje Gornje i Donje, Pribude, Postinje Gornje i Donje, Radošić, Vučevica, Brštanovo, Nisko i Kladnice.[4]

U ovom dijelu srednje Dalmacije stvoren je bio oslobođeni teritorij koji je u drugoj polovini 1942. god. obuhvaćao sela Milešinu, Ogorje Gornje i Donje, Pribude, Radunić, Bračević i Gornje i Donje Postinje u kojima se stoga razvio masovan politički rad, jer je bilo omogućeno održavanje seoskih zborova. U tom području djelovao je partizanski vod od cca 20 boraca koji su se vrlo uspješno odupirali malobrojnim ustašama.

U omiškom kotaru polovinom 1942. god. bili su također stvoreni uvjeti za formiranje NOO-a u Omišu, Mimicama, Lokvi, Smolonjima, Gatima, Tugarima, Jasenicama, Dugom Ratu, Podstrani, Stobreču i Žrnovici. Tu su djelovala i tri općinska NOO-a i to Omiški, Gornjopoljički i Donjopoljički.[5]

U sinjskom kotaru, u kojem su bile stacionirane jače okupatorske snage, akcioni odbori uspjeli su se razviti krajem 1941, a NOO-i početkom 1942. godine.

NOO Sinja formirao se je u prvoj polovini 1942, a među prvim odborima u ovom kraju isticali su se NOO-i Bitelića, Glavica i Udovičića.[6] Na otocima srednje Dalmacije proces stvaranja NOO-a tekao je uporedo sa stvaranjem NOO-a na kopnu. U prvoj polovini 1942. god. formirani su NOO-i gotovo u svim mjestima i selima.

Na otoku Braču osnovani su NOO-i do travnja 1942. god. u Sutivanu, Bolu, Nerežišću, Selcima, Postirama, Pučišću i Donjem Humcu.[7]

Na otoku Šolti tokom 1941. zapažen je rad odbora Narodne pomoći koji su sakupljali materijalna sredstva za NOP, održavali u selima sastanke s grupama simpatizera NOP-a i među narodom širili proglase i letke, koji su dolazili s kopna. Posebno je bila razvijena ilegalna veza između Šolte i Splita kojom je stizala na Šoltu i ilegalna štampa, kao »Naš izvještaj« i druga.

[3] D. Gizdić, n. dj., str. 115.
[4] Isto, str. 155.
[5] Isto.
[6] Isto, str. 157.
[7] O razvoju NOO-a na otoku Braču vidi Z. Nižetić, Razvitak narodnih odbora na otoku Braču, Ilustrirani vjesnik, Zagreb 1949, br. 223.

NOO-i na Šolti formirali su se u svibnju 1942. u svim selima. Općinski NOO Šolte formiran je 10. svibnja 1942.[8] Kako je, uslijed teških ratnih prilika i okupacije, glavna teškoća na otocima bila prehrana stanovništva, to su se NOO-i bavili pitanjima prehrane stanovništva i posebno prehrane obitelji kojih su se članovi nalazili u partizanima, jer je njima u većini slučajeva bilo uskraćeno redovno snabdijevanje hranom.

NOO-i su u mjestima gdje se nisu nalazile ustaške i talijanske jedinice stvarali i tzv. grupe »poštenih ljudi« koje su vršile ulogu seoskih sudova.

Takav rad bio je naročito razvijen na Šolti, jer je Općinski NOO Šolte uspio razviti vrlo živu aktivnost odbora među stanovništvom.

Na otoku Hvaru akcioni odbori formirani tokom 1941. god. u najvećem dijelu mjesta, prerasli su u NOO-e do polovine 1942. godine. Tako su do lipnja 1942. NOO-i formirani u općinama Hvar, Stari Grad, Vrboska, Jelsa i Bogomolje. Ovi općinski NOO-i preuzeli su organizaciju Narodne pomoći.

Na otoku Visu najprije se zapaža vrlo živ rad akcionih odbora i pododbora zanatlija, prosvjetnih radnika, namještenika i težaka od lipnja 1941, a oni su uzeli naziv NOO-a do travnja 1942. god. Na otoku Visu djelovalo je ukupno 8 mjesnih i 2 općinska NOO-a, a u srpnju 1942. god. osnovan je općinski NOO Visa.

Biokovsko-neretvanski okrug bio je u ovo vrijeme posebno značajan za razvoj NOO-a radi snabdijevanja hranom boraca na Biokovu.

Jake jedinice okupatorske vojske i ustaša koje su neprekidno nastojale razbiti partizansko uporište na Biokovu nisu dozvoljavale otvoreno djelovanje NOO-a. Ipak je 27. siječnja 1942. god. u mjestu Gradac formiran prvi NOO biokovskog okruga. Odbor je rukovodio transportom hrane za borce na Biokovu. Nešto kasnije u travnju i svibnju 1942. god. formirali su se mjesni NOO-i u Makarskoj i Podgori, a do lipnja 1942. god. već su osnovani u svima mjestima makarskog kotara. U lipnju 1942. god. održane su konferencije mjesnih NOO-a i na njima su izabrani općinski NOO-i za Makarsku, Gradac i Vrgorac.

U kotaru Imotski su odbori Narodne pomoći djelovali već tokom 1941, a početkom 1942. god. NOO-i djeluju u mjestima Krivodol, Krstaci, Crnogorci i Studenci. U kotaru Metković u većini mjesta osjeća se rad akcionih odbora, koji od travnja 1942. god. rade pod nazivom NOO-a u Metkoviću, Slivnu, Kuli, Kominu, Desnama, Podgradini, Dobranju, Krvavcu i Bijači.

[8] Predsjednik NOO-a Šolte 1942. bio je Mirko Jakovčević, a tajnik Ivan Blagajić. Vidi Sibe Kvesić, Dalmacija u narodnooslobodilačkoj borbi, Zagreb 1960, str. 78—79.

Prema tome možemo konstatirati da je proces stvaranja NOO-a u srednjoj Dalmaciji bio dovršen do polovine 1942. god. a s time i proces izgradnje organizacione forme jedinstva naroda.

NOO-i su stvoreni kao politički organi borbe. Oni su narodu objašnjavali ciljeve NOP-a, okupljali sve antifašistički raspoložene građane, bez obzira na njihovu raniju političku pripadnost.

NOO-i u srednjoj Dalmaciji razvili su raznovrsnu djelatnost, brinuli su se za snabdijevanje partizana i njihovih porodica, održavali red u onim mjestima koja su partizanske jedinice kraće ili duže oslobađali i tada organizirali poljoprivredne radove i spremanje žita. Posebno su se NOO-i brinuli za razmjenu robe između Primorja i Zagore srednje Dalmacije i održavali škole i analfabetske tečajeve.

U najtežim uvjetima radio je NOO Splita, Solina, Sinja i Makarske zbog prisutnosti talijanske okupacione vojske. Ipak su svi NOO-i, bez obzira da li su djelovali na okupiranom ili oslobođenom području, uspjeli razviti organiziranu mrežu za prikupljanje materijala i novca za NOV i postepeno materijal transportirati partizanima, posebno lijekove i hranu, jer je potreba za tim bila najveća. Mora se naglasiti da je u srednjoj Dalmaciji do proljeća 1942. god. najveći broj NOO-a formiran na okupiranom teritoriju, tj. da su NOO-i djelovali kao ilegalni ili poluilegalni organi NOP-a, pod uvjetima najzvjerskijeg fašističkog terora, dok je broj legalnih NOO-a bio nestalan i neznatan.

Isto tako mreža NOO-a nije ravnomjerno razvijena. Najgušća je u gradovima, industrijskim bazenima Dalmacije, zapravo u Primorju i dijelom na otocima, dok je u dalmatinskoj Zagori rijetka uslijed slabosti organizacija KPJ, a i tu su NOO-e stvorili uglavnom partizanski odredi s tog područja. Organizacija mjesnih NOO-a u Dalmaciji obuhvaćala je akcione odbore, pododbore, komisije i organizaciju NO fonda. NOO-i su koristili masovne organizacije AFŽ-a i omladine koje je u okviru NOF-a organizirala KPJ-e. NOO-i su u srednjoj Dalmaciji uspjeli aktivizirati narod u svakom zaseoku i selu, a u gradu u svakoj ulici, ustanovi i poduzeću. KP je uspjela stvoriti NOO-ima široku bazu i upravo na toj osnovi izrasla je čvrsta povezanost NOO-a Dalmacije s masama već od prvih dana njihova postojanja. Ipak u početku stvaranja NOO-a bilo je slučajeva nerazumijevanja njihova značenja i uloge za NOB-u. Pojedini aktivisti na terenu smatrali su da je pored postojanja KP i drugih političkih organizacija nepotrebno stvarati i druge organe NOB-e. Takve nejasnoće otklonjene su Okružnicom CK KPH br. 3 i 4,[9] koje su istakle izvanredno značenje NOO-a za razvitak NOB-e i dale detaljna uputstva za organiziranje i rad NOO-a.

[9] Socijalistički front br. 4, srpanj 1949, str. 73—78.

PK KPH za Dalmaciju je, prema direktivama CK KPH, zatražio da se uz mjesne, općinske i gradske NOO-e stvaraju i kotarski NOO-i da se u njih biraju najugledniji građani, s tim da se i nekadašnji funkcioneri građanskih stranaka skloni NOP-u pridobiju za suradnju u NOO-e. Tako su do kraja 1942. godine stvoreni kotarski NOO-i u Omišu, Solinu, Hvaru, Makarskoj, Braču, Šolti, Visu i Metkoviću i Inicijativni KNOO u Trogiru i Imotskom.[10]

Kotarski NOO-i preko mjesnih NOO-a organizirali su snabdijevanje čete partizana, pružali su pomoć njihovim porodicama, izdavali su naređenja za obradu zemlje i preradu maslina u uljarama. NOO-i održavali su zborove birača na kojima su raspravljali o političkim i privrednim pitanjima. Krajem 1942. godine u nekim mjestima već su se sklapali pred NOO-ima i prvi civilni brakovi. NOO-i su uspjeli oko sebe okupiti narod i na onim područjima gdje su se nalazili jaki neprijateljski garnizoni. Ti NOO-i radili su u surovim uvjetima okupacije, te su kao politički organi borbe razvili naročitu aktivnost.

Dalje razvijanje NOO-a zahtijevalo je donošenje novih propisa. U tom cilju izdao je Vrhovni štab u rujnu 1942. godine »Naredbu o izborima za NOO« i »Naredbu o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti«. Uz ove naredbe, odštampane u brošuri, drug J. Broz-Tito napisao je popratno pismo, koje znači prekretnicu u shvaćanju o organizaciji i razvoju NOO-a kao organa narodne vlasti.

Ove propise umnožili su ovi kotarski NOO-i u srednjoj Dalmaciji u stotine primjeraka i njih su se pridržavali. Uz to stvaraju se i povoljniji uvjeti za razvoj NOO-a, jer dok je krajem 1941. godine u srednjoj Dalmaciji bilo samo pojedinih malih partizanskih uporišta i oaza poluoslobođenog teritorija, do kraja 1942. god. stvoren je veliki oslobođeni teritorij. Osim u gradovima, neprijatelj se na ovom području drži samo na nekim točkama i to pomoću veoma jakih garnizona. To je dovelo do jačanja rada NOO-a. U splitskom okrugu u proljeće 1942. godine prišlo se daljem sistematskom formiranju NOO-a.

U trogirskom kotaru u NOO-e izabrani su najugledniji ljudi koji su uglavnom do tada radili u odborima Narodne pomoći. Tokom izbora NOO-a trebalo je dokazivati da NOO-i nisu suvišni i da se razlikuju od odbora Narodne pomoći, jer su NOO-i klica nove narodne vlasti, što odbori Narodne pomoći nisu bili. NOO-i u selima u okolici Trogira čuvali su sela od napada neprijatelja, redovito su organizirali seoske straže, naročito noću, da neprijatelj

[10] Milan Rastić, Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943, Putovi revolucije 1963, br. 1—2, str. 146—147.

ne bi iznenadio seljake. Na području Trogira partizani su se najviše zadržavali u selima Nojavi, Dograđama i Dvornici, pa se u njima NOP brže razvijao.[11] U lipnju 1942. godine formiran je Inicijativni KNOO Trogira.

U bazenu Solina 1942. godine osnovani su NOO-i u Klisu, Mravincima, Kučinama i Vranjicu.[12] Prvoga lipnja 1942. god. osnovan je Općinski NOO Solina. S tim se formirala nova općina Solin i Vranjic, što je narod odavno želio.

U lipnju 1942. god. u Blacima je održana konferencija za kotar Solin. Konferenciji su prisustvovala 142 delegata iz 22 seoska i općinska NOO-a, ukupno 38 odbornika.[13] Na konferenciji je izabran Kotarski NOO Solina. U odbor su izabrani komunisti, komunistički simpatizeri i bivši funkcioneri HSS-a i JNS koji su pristali uz NOP. U Splitu je 6. travnja 1942. godine formiran Gradski NOO od 10 članova i to 3 radnika, 1 zanatlije, 1 državnog službenika, 1 trgovca, 1 intelektualca, 1 težaka, 1 žene radnice i 1 omladinca, a prema političkoj pripadnosti 6 članova KP, 1 HSS, 1 SDS i 2 simpatizera KP.[14] Kao pomoćni organi NOO-a izabrane su komisije i to Kulturno-propagandna i Privredno-ekonomska, koja je rukovodila NO fondom. NOO Splita u proglasu upućenom narodu garantirao je u budućnosti potpunu zaštitu interesa radnog naroda. NOO je pozvao građane da bojkotiraju proslavu godišnjice ulaska fašista u grad i građani su se ovom pozivu odazvali. U okviru Gradskog NOO-a djelovalo je 15 akcionih odbora različitih struka i staleža i 30 pododbora s 500 aktivista. Svaki aktivist imao je svoju grupu s kojom je bio u stalnoj vezi. Tako je NOP u Splitu tokom 1942. godine obuhvatio oko 7.000 ljudi.[15] Građani Splita obraćaju se NOO-u Splita za propusnice kada putuju izvan grada. Polovinom srpnja 1942. godine Kotarski komitet Omiša formirao je Kotarski NOO Omiša. U odbor je imenovano 5 drugova i drugarica. Omiški kotar obuhvaćao je tada područje od Žeževice do Žrnovice, Kamena i Stobreča, pa od mora do Cetine iza Mosora. Područje se dijelilo na 4 općine i to donjopoljičku, gornjopoljičku, omišku i krajišku.

KNOO Omiša trebao je što hitnije sazvati kotarsku konferenciju NOO-a za omiški kraj. Konferencija je trebala izabrati stalni KNOO, jer je dotadašnji imenovan privremeno. Saziv konferencije nije činio teškoću, jer su NOO-i bili izabrani u najvećem broju sela. Stanje je najpovoljnije bilo u donjopoljičkoj i omiškoj općini,

[11] O kretanju partizanskih četa u srednjoj Dalmaciji polovinom 1942. vidi Zbornik NOR-a tom V.
[12] D. Gizdić, n. d., str. 158.
[13] Isto, str. 272.
[14] Isto, str. 146.
[15] Isto, str. 518.

nešto lošije u gornjopoljičkoj, a najslabije u krajiško-šestanovačkoj općini.[16] U okrugu srednjodalmatinskih otoka razvoj NOO-a je također brži u drugoj polovini 1942. godine. Na Hvaru, nakon izbora NOO-a u svim mjestima, noću između 4. i 5. kolovoza 1942. god. u blizini Vrbanja, u mjestu Rašnik održana je konferencija NOO-a Hvara, na kojoj je izabran Kotarski NOO. Na konferenciji su prisustvovali delegati iz 21-og NOO-a i oko 30 drugova.[17] Plenum KNOO-a donio je odluku da se putem izbora biraju NOO-i u Bogomoljama, Gdinju, Zastražišću i Poljicima. Izvršni odbor KNOO-a sastajao se redovno svakih osam dana, a Plenum svakih mjesec dana. Prvi Plenum KNOO-a uputio je svim mjesnim i općinskim NOO-ima poziv da organiziraju sušenje grožđa, zasade kupus, nabave umjetno gnojivo, vrše nadzor oko prodaje hrane, iskoriste zalihe sjemena pšenice, da obustave davanje dohotka sa zemlje koju obrađuju seljaci zemljovlasnicima, da zajednički obrade napuštenu zemlju i da uvedu porez u naturi (2 posto) od prihoda vina u korist NO fonda. KNOO od kolovoza izdaje »Radio vijesti«, kao svoje glasilo. Na Braču su prvi NOO-i osnovani na Bolu i Sutivanu. Do lipnja 1942. god. osnovano je ukupno 20 NOO-a s 135 odbornika.[18] Dana 17. srpnja 1942. god. na konferenciji svih mjesnih NOO-a izabran je Kotarski NOO Brača.[19] Za sjedište KNOO-a izabran je Sutivan. Na konferenciji je izabran Plenum i Izvršni odbor KNOO-a od 3 člana. Kotarski NOO je preko mjesnih NOO-a organizirao potpuno i neprekidno snabdijevanje Bračke čete partizana formirane u lipnju 1942. god. te prebacivanje hrane partizanima na Biokovo. Magazini hrane nalazili su se u Sutivanu, Selcima i Bolu. Zbor birača prihvatio je prijedlog KNOO-a da iskrče neobrađena polja i zasade povrće, te je tako stvorena prva »ekonomija«. U selu Škrupu sklopljen je i prvi civilni brak pred NOO-om.

Veliku aktivnost razvio je NOO Bola. Odbor je prema izvještaju Mjesnog komiteta imao 7 članova i to 2 člana KP, 2 bivša pripadnika HSS-a, 2 simpatizera KP i 1 drugaricu. Pri NOO-u Bola formiran je NO fond od 5 članova. Fond je u kolovozu prikupio 3.950 kuna.[20] Na Visu je prema izvještaju Kotarskog komiteta Visa do lipnja 1942. god. završena organizacija NOO-a. Odbori su formirani u svih 8 mjesta, uključivši Vis i Komižu, gdje su

[16] Isto, str. 393.

[17] Predsjednik NOO Hvara u kolovozu 1942. god. je Martin Gamulin, a predsjednik NO fonda Stipe Splivalo. — Prema D. Gizić, n. d., str. 450.

[18] D. Gizdić, n. d., str. 347.

[19] Za predsjednika KNOO-a Brača 17. srpnja 1942. god. izabran je Jerko Radmilović, za tajnika Željko Blažević, a za blagajnika Jure Tomšić. Prema D. Gizdić, n. d., str. 393.

[20] Isto, str. 510.

formirani općinski NOO-i. U Visu i Komiži postoje i pododbori radnika, ribara, zanatlija, težaka, činovnika i prosvjetnih radnika.[21] U općinske NOO-e pored predstavnika mjesnih NOO-a ušli su i predstavnici AFŽ-a i bivših stranaka HSS-a i JNS. Odbori su se najviše angažirali u sakupljanju materijalnih i financijskih sredstava za NOB-u i u obradi polja.

Neki NOO-i na Visu počeli su i rješavati malobrojne sporove među građanima. Dana 17. studenog formiran je KNOO Visa.

U biokovsko-neretvanskom okrugu u svibnju 1942. god. Mosorski odred je opet stupio u akciju. U lipnju je formiran Biokovski bataljon.

Na sektoru Makarske gotovo u svima mjestima stvoreni su NOO-i, jer u svima selima vlast imaju partizani.

Gradski NOO Makarske djelovao je sa 6 akcionih odbora stvorenih po strukama i staležima. U kotaru postoje NOO-i u 40 sela.[22] Svi su izabrani na zborovima birača na demokratski način. NOO-i su po zaseocima postavili povjereništva od 3 lica. Povjereništva su dijelila zaseoke na tri manja rajona tako da je svaki član povjereništva okupljao po 1 lice iz svake porodice. Na taj je način NOF obuhvaćao 2.515 ljudi. U makarskom kotaru NOO-i su podržavali redovne veze s partizanskim odredima i brigadom u Biokovu i brinuli se za izdržavanje boraca. Važnijim sjednicama općinskih NOO-a prisustvovali su i intendanti bataljona i rješavali pitanje snabdijevanja vojske. NOO-i su rješavali i sva pitanja i probleme na selu, tj. rješavali su sporove među seljacima, registrirali novorođenčad, umrle, regulirali sječu šume, postavljali poljare za čuvanje polja, organizirali obrađivanje vinograda, popisivali lica koja su se nalazila u partizanskoj vojsci i izdavali razne oglase kojima su pozvali omladinu da ne ide na regrutnu komisiju i tako su 1942. god. spriječili mobilizaciju omladine za Pavelićevu vojsku. Dana 22. listopada 1942. god. formiran je KNOO Makarske. Imotski NOO također je razvio veliku aktivnost. U kolovozu 1942. god. uputio je proglas narodu Imotske krajine i pozvao ga da se priključi borbi protiv neprijatelja.[23] U kolovozu 1942. god. proširuje se oslobođeni teritorij sjeverno od Biokova, te su u oslobođenim selima održani zborovi NOO-a. U rujnu 1942. god. formiran je Imotski inicijativni KNOO, a u studenom KNOO Metkovića.

Radi povezivanja NOO-a, PK je u srpnju 1942. god. uputio svim OK, KK, i NK okružnicu u kojoj zahtijeva suradnju među NOO-ima i osnivanje NO fonda pri svim NOO-ima, koji treba da se brinu za snabdijevanje partizana. Partizanski odredi trebali su

[21] Isto, str. 347.
[22] Isto, str. 608.
[23] Isto, str. 444.

doći u vezu s NOO-ima radi zaštite seoske imovine, naročito žetve, te radi mobilizacije novih boraca u NOV. Ukoliko na teritoriju gdje su operirali partizanski odredi nisu postojali NOO-i, partizanski odredi morali su ih stvoriti od radnika i seljaka naklonjenih NOP-u.

Od jeseni 1942. god. uporedo s jačanjem NOP-a jača rad i uloga NOO-a. U splitskom okrugu završava se proces formiranja kotarskih NOO-a. U Rastovcu 8. ožujka 1943. god. održana je konferencija NOO-a za trogirski kotar, na kojoj je bilo prisutno 35 delegata s terena. Konferencija je izabrala KNOO.[24]

Dana 17. srpnja 1943. god. u Donjoj Blizini održana je šira konferencija NOO-a trogirskog kotara, na kojoj je osim članova KNO-a bilo prisutno i 158 delegata odbornika, tj. po 2—3 odbornika iz svakog seoskog i općinskog NOO-a.[25] U kolovozu KNOO osnovao je omladinsku radnu brigadu od svih radnih četa na svom području. Brigada je rušila neprijateljske komunikacije, obrađivala polja, prenosila partizanima materijal itd. Upute za rad brigada je dobivala od KNOO-a Trogira, odnosno »Trogirske komande mjesta«.[26] U Kaštelima su do kraja 1942. godine formirani općinski NOO-i u Kaštel-Sućurcu i Donjim Kaštelima,[27] a zatim u Kaštel-Lukšiću. U bazenu Solina do siječnja 1943. godine postojali su NOO-i u svima mjestima, osim u Bisku, gdje je stacionirana brojna ustaška milicija. Pored KNOO-a postojalo je 6 općinskih i 25 mjesnih NOO-a.[28]

Dana 12. siječnja 1943. god. u Solin-Blacima održana je prva konferencija NOO-a kotara Solin i izabran Plenum KNOO-a Solina.[29] KNOO Solina uputio je narodu poziv da se uključi u NOV i POJ. Dana 29. svibnja 1943. god. održan je plenarni sastanak NOO-a za solinski kotar na kojem se raspravljalo o organizaciji žetve. Za izvođenje žetvenih radova zadužile su se prehrambene komisije. Dana 29. lipnja u Vučevici, u srpskom zaseoku Borovićima, održana je konferencija NOO-a solinskog kotara. Na skupštinu je došlo 40 delegata s oslobođenog i neoslobođenog područja.[30]

[24] Za predsjednika KNOO-a Trogira u ožujku 1943. god. izabran je Petar Božić, a za tajnika Ivan Lučina. Prema D. Gizdić, Dalmacija 1943, str. 167.

[25] U srpnju 1943. god. za predsjednika KNOO-a Trogira izabran je Luka Vidaković, a za tajnika Petar Rožić. Prema D. Gizdić, n. d, str. 413.

[26] D. Gizdić, n. d., str. 458.

[27] D. Gizdić, Dalmacija 1942, str. 733.

[28] D. Gizdić, Dalmacija 1943, str. 25.

[29] U siječnju 1943. god. za predsjednika KNOO-a Solina izbran je Martin Grubišić, za tajnika Nikola Šitin, a za članove Dušan Tadin, Ivan Šiškor-Gonić i Nikola Vučković. Prema D. Gizdić, n. d., str. 42.

[30] »Konferencija NOO-a solinskog kotara«, Slobodna Dalmacija, br. 11 od 7. srpnja 1943. Na njoj je za predsjednika KNOO Solina izabran Martin Grubišić-Stari, a za tajnika Nikola Šitin.

Na konferenciji su razmatrana pitanja mobilizacije, obrada polja i pomoć partizanskim porodicama. U izvještaju je istaknuto da je u NOV dosada otišlo 1250 boraca i da su se sakupile znatne količine hrane, odjeće i novca. Za Zajam narodnog oslobođenja stanovnici su uplatili 553.000 kuna i 220.000 lira. U Splitu na inicijativu NO fonda koncem 1942. godine NOO je štampao privremene obveznice za upis Narodnog zajma. NOO je, radi povećanja prihoda, ubirao od simpatizera porez prema veličini godišnjeg prihoda, odnosno u visini dvije dnevnice za radnike, za službenike od 50 do 2.000 lira, za težake od 1.000 do 30.000 lira, za trgovce od 1.000 do 75.000 lira, a za slobodna zvanja i kućevlasnike također od 1.000 do 75.000 lira.[31] NOO Splita vršio je mnoge akcije preko letaka, a 5. kolovoza izdao je i prvi broj svog lista »Svi u borbu«.

Uspjeh NOO-a predstavljalo je ubistvo suradnika okupatora četnika dr Jakše Račića, nakon prijetnje NOO-a da će narodna osveta doseći sve izdajnike. Dana 6. rujna 1943. god. na inicijativu rukovodstva NOP-a, a uz pomoć bivšeg prvaka SDS dr Lj. Leontića i A. Kuzmanića, bivšeg prvaka HSS-a, pri NOO-u Splita formirano je savjetodavno tijelo bivših jugoslavenskih stranaka, kako bi se spriječila zamisao nekih građanskih političara, suradnika okupatora, o formiranju reakcionarnog foruma u Splitu koji bi se suprotstavio NOP-u. Savjetodavni odbor priznao je NOO Grada kao jedinog predstavnika vlasti, koji ima pravo da govori u ime naroda.

Članovi Savjetodavnog odbora bivših građanskih stranaka tražili su da se uključe direktno u NOO, ali predstavnici NOP-a nisu to prihvatili. Savjetodavni se odbor sastao i donio odluku po kojoj sva vojna vlast nakon kapitulacije Italije pripada partizanima, a civilna NOO-u. Odbor je odlučio da se bori protiv međusobnog krvoprolića jugoslavenskih naroda.

Nakon kapitulacije Italije Savjetodavni odbor se raspao kao nepotreban. Dio njegovih članova povukao se iz Splita s partizanima prije dolaska Nijemaca.[32] Dana 20. lipnja u Podinama je održana konferencija NOO-a sinjskog kotara na kojoj je prisustvovalo oko 40 delegata mjesnih i općinskih NOO-a i predstavnici bivšeg rukovodstva HSS-a koji su se opredijelili za NOP. Konferencija je izabrala novi Plenum KNOO-a od 28 članova, od kojih je 8 ušlo u Izvršni odbor.[33]

U području Muća i Lečevice 1. studenog 1942. godine održani su javni zborovi i na njima izabrani NOO-i u južnosvilajskim selima Ogorja. Stvorena je posebna općina Ogorje sa sjedištem u Raduniću.

[31] D. Gizdić, n. d., str. 138.

[32] Isto, str. 513.

[33] U KNOO Sinja 20. lipnja 1943. god. izabran je Ivan Bračulj kao predsjednik i Nikola Sikirica kao tajnik. Prema D. Gizdić, n. d., str. 353.

Dana 7. studenog izabran je općinski NOO Ogorja. To je prvi slučaj u Dalmaciji da se na svečanom masovnom zboru izabrao općinski NOO.[34] Dana 24. siječnja 1943. god. na zboru u Lečevici na kojem je prisustvovalo oko 800 seljaka iz 14 okolnih sela izabran je Općinski NOO Lečevice. NOO-i mučko-lečevičkog kotara održali su 15. travnja 1943. god. svoju prvu konferenciju, na kojoj su bili zastupani svi NOO-i, kao i članovi dotadašnjeg kotarskog Inicijativnog odbora. Konferencija je istakla da su NOO-i postali jedina narodna vlast na tom području i naglasila je njihov veliki doprinos NOP-u. NOO-i Muća spadali su u najaktivnije NOO-e na području srednje Dalmacije. Oni su pružili veliku pomoć 3. brigadi i jedinicama Splitskog odreda.[35]

Kotarska konferencija NOO-a Muća održana je 11. srpnja 1943. god. u prisutnosti 44 delegata. Iz izvještaja konferencije vidimo da je do tog vremena u mućkom kotaru djelovalo 19 seoskih NOO-a sa 119 odbornika i tri općinska NOO-a u Muću, Lečevici i Ogorju. Ti odbori su sakupili veće količine hrane za NOV i uputili u NOV preko 500 boraca.[36]

U omiškom kotaru do kraja 1942. god. također su djelovali NOO-i u svima mjestima, osim u dva mjesta krajiške općine. U tom razdoblju bila su izabrana i četiri općinska NOO-a.[37]

Početkom veljače 1943. godine NOO omiške općine je na plenarnom sastanku glavnu brigu posvetio pitanju prehrane pripadnika NOP-a u Omišu, jer je ona bila onemogućena kaznenim akcijama Talijana. Talijani su pljačkali namirnice koje su seljaci donosili u Omiš i nadali se da će sistemom izglađivanja simpatizera NOP-a i porodica partizana moći utjecati na razvoj NOP-a. Stoga je NOO Omiša i odlučio da se pripadnici NOP-a snabdijevaju hranom od seljaka iz omiških sela.

Kotarski NOO Omiša preuzeo je funkcije koje je dosad imao Inicijativni kotarski NOO, ali kako na konferenciji zbog tadašnje situacije nisu bili zastupani mnogi NOO-i, odlučeno je da se sazove proširenI Plenum KNOO-a. Omiški kotar sada je imao 33 mjesna NOO-a, općinske NOO-e Omiša, Donjih i Gornjih Poljica i Gradski odbor Omiša.[38]

Dana 6. lipnja u Gornjem Sitnom održan je planirani sastanak KNOO-a Omiša na kojem su bili prisutni članovi plenuma i predstavnici svih općinskih i mjesnih NOO-a. Plenum je najviše pažnje posvetio gospodarsko-financijskim pitanjima, posebno formiranju pre-

[34] D. Gizdić, Dalmacija 1942, str. 646.
[35] D. Gizdić, Dalmacija 1943, str. 236.
[36] Vidi članak »Konferencija KNOO-a za kotar Muć«, Slobodna Dalmacija, br. 16 od 26. srpnja 1943.
[37] D. Gizdić, Dalmacija 1942, str. 762.
[38] D. Gizdić, Dalmacija 1943, str. 277.

hrambenih komisija i organizaciji žetve, te prosvjetnim, zdravstvenim i propagandnim pitanjima. Dana 27. lipnja u Dubravi usred Mosora održana je konferencija NOO-a za omiški kotar s 55 delegata-članova seoskih NOO-a i članova Plenuma KNOO-a. U izvještaju konferencije navedeno je da je kotar Omiš dao 1.400 boraca i sakupio 2,5 milijuna kuna, te veće količine hrane, robe i sanitetskog materijala. Za potrebe NOP-a dao je kotar 37.000 dnevnica i još 4.000 s teglećom marvom. NOO-i su uspjeli da na oslobođenom teritoriju otvore škole koje je pohađalo preko 70 posto djece. Konferencija je u novi KNOO izabrala 7 članova.[39] Prema navedenom vidljivo je da su se u okrugu srednjodalmatinskih otoka NOO-i, kao narodna vlast, razvili u ovom razdoblju do visokog stupnja.

Kotarski NOO Hvara u okružnici od 30. rujna 1942. god. upućenoj mjesnim NOO-ima, naređuje da NOO-i održavaju red i sigurnost, organiziraju narodne straže i narodne sudove. Narodne straže su vršile nadzor nad trgovinom na otoku i čuvale javni red. NOO Starog Grada odlučio je da seljaci daju od svih svojih prihoda 2 posto u NO fond, a KNOO odlučio je da u NO fond svi stanovnici daju priloge u novcu i hrani i obrađuju neobrađenu zemlju dobrovoljnim radom.

NOO-i Hvara su početkom 1943. god. sakupili nekoliko stotina kilograma hrane i uputili je preko Podgore biokovskim partizanima.

Dana 14. srpnja na sastanku KNOO Hvara u Pitvama, u izvještaju odbora, istaknuto je da NOO-i uživaju punu podršku naroda na otoku, jednako u onim mjestima gdje su neprijateljski garnizoni (Sućuraj, Jelsa, Stari Grad i Hvar) kao i u onima gdje ih nema. Narod Hvara je preko NOO-a upisao 1,115.000 kuna Narodnog zajma. Mjesečni prihodi NO fonda kretali su se oko 500.000 kuna u novcu. Tri vagona žita u posljednja 3 mjeseca poslana su biokovskim partizanima, a ostatak partizanskoj bolnici i Hvarskoj četi partizana. Za održavanje bolnice narod je davao i direktnu pomoć, koju nisu evidentirali NOO-i. Sve škole na Hvaru, još od 1942. godine, radile su po uputstvima i pod kontrolom NOO-a.[40]

Općinski NOO Jelse donio je zaključke da se uži Općinski NOO sastaje jedamput sedmično, da se otvori škola u Pitvanskoj Plaži i započne redovna nastava i da se povede posebno sakupljanje prihoda za izbjeglice i ranjenike u Jelsi.

U srpnju 1943. god. NOO-i Hvara prihvatili su iz sela Makarskog primorja oko 700 izbjeglica i smjestili ih kod raznih porodica. Njihovu ishranu snosili su NOO-i i porodice koje su ih primile.

[39] Vidi članak »Konferencija NOO kotara Omiš«, Slobodna Dalmacija, br. 10 od 5. srpnja 1943.
[40] D. Gizdić, n. d., str. 396.

U kolovozu je u Poljicima održana kotarska konferencija NOO-a, radi organiziranja prehrane stanovništva, ranjenika i izbjeglica.

Mnogi odbornici nakon kapitulacije Italije otišli su u NOV pa je stoga KNOO Hvara u studenom 1943. god. započeo s pripremama za izbore novih odbornika.

Tako je na otoku Braču izvršen izbor novih članova NOO-a a pred NOO-e postavljeni su i novi zadaci. Novi kotarski NOO Brača izabran je bio još u ožujku 1943. god. na terenu Pražnice.[41] KNOO Brača razvio je rad po odsjecima. Plenum KNOO-a imao je 15 članova, a Izvršni odbor 7 članova. Ukupno 8 općinskih NOO-a i svi mjesni NOO-i na otoku Braču mogli su normalno obavljati svoje zadatke. Jedino je u nešto težim uvjetima radio NOO u Sumartinu.

Na otoku Braču narod je pod utjecajem NOO-a upisao 275.000 kuna zajma na obveznicama AVNOJ-a i 740.000 kuna na priznanice NOO-a. Mjesečni doprinosi NO fonda kretali su se oko 125.000 kuna, a za razne propisane takse NOO-i su ubrali 170.000 kuna. Samo na prikupljeno i prodano vino NOO-i su dobili 11,000.000 kuna. Znatne prihode imali su NOO-i na Braču i od vune. Sakupljeno je 5.000 kg namirnica, od čega je na Biokovo prebačeno 3.289 kg, iako je narod Brača trpio oskudicu hrane.

Sve škole na Braču radile su pod kontrolom NOO-a. KNOO Brača izdavao je dva puta sedmično svoje glasilo »Narodna pravica« u 150 primjeraka. Od osam liječnika koji su se u to vrijeme nalazili na Braču šest je radilo za NOP. U NOV je otišlo 550 Bračana i 120 Šoltana. Sve to ukazuje da su NOO-i na otoku Braču djelovali kao pravi organi narodne vlasti usprkos činjenici da je do kapitulacije Italije na Braču bilo 720 talijanskih vojnika, a na Šolti 100, uglavnom karabinjera.[42] I na otoku Šolti su tokom 1943. god. NOO-i radili dobro. Na Šolti se nalazila veza za prebacivanje dobrovoljaca u partizanske jedinice na kopnu, koja je redovno djelovala iako su Talijani patrolirali noću oko otoka, a s reflektorima sa zapadnog vrha od Maslinice kontrolirali svako pola sata more prema Drveniku. Uopće, rad na otoku bio je živ usprkos čestim talijanskim racijama i pretresima. Na Visu se narod također jednodušno povezao uz NOO-e. Kada su Talijani na godišnjicu svog dolaska na Vis dijelili besplatno hranu, da bi narod izvukli na ulice, stanovnici su se odazvali pozivu NOO-a da ostanu u svojim kućama.

[41] Na mjesto predsjednika dr Jerka Radmilovića koji je otišao na rad u oblasni NOO Dalmacije u ožujku 1943. god. u KNOO Brača izabran je Ivan Biočina, za tajnika Želimir Blažević, a za članove Juraj Nižetić, Blaž Sekul, Ecija Ljubetić i drugi. Prema D. Gizdić, n. d., str. 178.

[42] Isto, str. 436.

U biokovsko-neretvanskom okrugu rad NOO-a je mnogo življi krajem 1942. i tokom 1943. godine. U Drveniku je 3. studenog 1942. god. održana konferencija NOO-a makarskog kotara. Konferencija je sazvana pošto su u svim selima na tamošnjem terenu već izabrani NOO-i. Na konferenciji je razmatran dosadašnji rad NOO-a i istaknuti su zadaci koji stoje pred NOO-e. Konferencija je izabrala KNOO Makarske.[43] U Vrgorcu je razvijen političko-prosvjetni rad Agitpropa OK Makarske. Agitprop je održavao zborove u mnogim mjestima i izdavao »Radio vijesti«, »Naše vijesti«, »Zidne novine« i formulare i propusnice za potrebe NOO-a.

Dana 12. prosinca 1942. god. formiran je inicijativni NOO za biokovsko-neretvansko okružje.[44] Konstituirajući sastanak održao se u Gornjim Igranima. Rezultat brzog razvoja NOO-a u ovom okrugu bio je da su u siječnju 1943. godine postojala 64 NOO-a s 303 člana i 203 pododbora. U kotaru Metković u to vrijeme djeluje 10 NOO-a s 35 članova. Za razliku od kotara Makarske u kojem su organizacije KP uspjele razviti rad NOO-a, u kotaru Imotski i Metković u travnju 1943. godine još uvijek ne postoje NOO-i u svim selima, zbog slabosti tamošnjih partijskih organizacija i zbog toga što je dio stanovništva bio pod utjecajem ustaša i vodstva HSS-a.

U srpnju 1943. god. oslobođeno je više od polovice imotskog kotara i stvoren je veliki poluoslobođeni teritorij. U sve četiri općine izabrani su općinski NOO-i, a NOO-i rade u 12 do 26 sela. U svim odborima svega su 3 žene, a nijedan omladinac. Makarski kotar tako je u pogledu organizacije NOP-a daleko prednjačio ispred kotara Metković i Imotski. U srpnju 1943. god. u okružju je djelovao 61 NOO, a od toga u kotaru Makarska 37.[45] Dana 14. kolovoza 1943. god. u selu Duge Njive održan je plenarni sastanak KNOO-a Makarske. Predsjednik odbora Tomo Jelaš podnio je izvještaj o stanju u kotaru nakon neprijateljske ofenzive od prošlog mjeseca. Na sastanku KNOO dao je direktivu svim NOO-ima u okrugu da razmijene ulje za drugu hranu i da ostatak žetve sakriju u bunkere da bi se sačuvao od ponovne neprijateljske pljačke.

U listopadu 1943. god. na sastanku KNOO-a Makarske raspravljalo se o prehrani partizanskih jedinica i o osiguranju berbe maslina. Povlačenjem partizanskih jedinica s mosorskog terena na Biokovo broj snaga NOV ovdje je rastao. Dana 4. studenog na prvu

[43] U KNOO Makarske u studenom 1942. god. izabran je za predsjednika Petar Ivičević, a za članove Ivo Rafaneli, Jozo Martinac, Ante Domandžić, Silva Šutić, Ivo Bošković, Ante Lalić i Ante Mrsić. Prema D. Gizdić, Dalmacija 1943, str. 649.

[44] Za predsjednika Inicijativnog odbora biokovsko-neretvanskog okružja izabran je u prosincu 1942. Stanko Škare, a za tajnika Martin Vežić. Prema D. Gizdić, n. d., str. 736.

[45] D. Gizdić, Dalmacija 1943, str. 387.

godišnjicu izbora KNOO-a Makarske u Podgori je održana okružna konferencija NOO-a s terena Makarske, Imotskog i Metkovića, na kojoj je izabran Okružni NOO za biokovsko-neretvanski okrug.[46]

Razvitak NOO-a od jeseni 1942. do jeseni 1943. godine bio je praćen neprekidnim i najtežim borbama u čitavu narodnooslobodilačkom ratu, ali NOO-i su uspješno održavali borbeni duh naroda i pomagali Partiju da mobilizira nove borce za NOP. NOO-i su se brinuli i za snabdijevanje novih boraca. Zbog veće koncentracije ustaša u Ljubuškom i Makarskoj, Talijana u Sinju, Trilju i Vrgorcu, te četnika u Blatu na Cetinji Pokrajinski NOO Dalmacije uputio je 10. ožujka 1943. Okružnicu broj 4 svim kotarskim, općinskim, gradskim i seoskim NOO-ima obavještavajući ih o rezultatima borbe u neprijateljskim ofenzivama.

Sada su se pred NOO-e postavili zadaci da se organizaciono učvrste, da ustrajnije mobiliziraju snage protiv okupatora, da svestrano pružaju pomoć NO vojsci, da obavještavaju narod o toku NOB-e i da demobilizirane vojnike upućuju u partizanske jedinice.

Nakon kapitulacije Italije na prostranom oslobođenom području uspostavljena je narodna vlast. NOO-i su uspješno počeli rješavati raznovrsne probleme. Razvili su pomorski saobraćaj uzduž cijele dalmatinske obale, rješavali prehranu stanovništva, jesenje poljske radove, berbu vinograda, maslina, ribolov itd. Razvili su kulturni život, održavali priredbe, predavanja, konferencije i kazališne družine. S radom je započeo veliki broj škola.

U Hvaru je obnovljeno staro hvarsko kazalište iz XVI stoljeća koje su Talijani bili demolirali. Kazališna družina priredila je glumačke, pjevačke i muzičke priredbe po cijeloj Dalmaciji. Organizirana je izložba fotografija iz NOB-e, održao se kongres književnika, likovnih umjetnika, muzičara i ostalih kulturnih radnika na kojemu su sudjelovali najistaknutiji kulturni radnici Dalmacije. Poduzete su mjere da se sačuva što više historijskih spomenika i predmeta kulture. Sklonjeni su i sačuvani od bombardiranja i pljačke Nijemaca skupocjeni predmeti i slike iz zbirke na Hvaru. Otvarale su se čitaonice i domovi kulture.

U tim danima centar najznačajnijih zbivanja bio je Split. Dana 9. rujna u pregovorima s Talijanima podržan je zahtjev Gradskog NOO-a da Talijani civilnu vlast u gradu predadu, još u toku večeri. Gradskom NOO-u, da otvore blokove u Solinu i Stobreču prema Splitu i da puste političke zatvorenike na slobodu. Becozzi i njegovi oficiri pristali su na sve ove zahtjeve Gradskog NOO-a. Istog dana sastao se MK Splita i NOO koji je izdao proglas u kojem

[46] U Okružni NOO za biokovsko-neretvanski okrug u listopadu 1943. god. izabran je Tomo Jelaš za predsjednika, Ante Dumandžić za tajnika, a za članove Ivo Markić, Ante Olujić, Ljubica Tomašević i Marijan Primorac. Prema D. Gizdić, n. d., str. 742.

je istakao: »Rodoljubi Splićani! Svi kao jedan zbijte se u čvrste borbene redove i stupajte pod vodstvom ovog narodnooslobodilačkog odbora u borbu do konačne pobjede.«[47] Drugi proglas u obliku letka uputio je NOO talijanskim vojnicima, podoficirima i oficirima, pozivajući ih na zajedničku borbu protiv Nijemaca. Oko 350 talijanskih vojnika i karabinjera iz Splita i okolice koji su prišli partizanima formirali su bataljon »Garibaldi.« NOO je odlučio 10. rujna da preuzme brigu oko prehrane stanovništva, da preuzme sve komunalne objekte koji moraju normalno nastaviti s radom i ujedno da pohapsi sva lica koja su za vrijeme okupacije djelovala protiv NOP-a, kojima će suditi ratni sud koji će formirati Komanda područja.

NOO Splita smjestio se sa svojim odsjecima u bivšu palaču »Croatia«. Sva vlast je bila u njegovim rukama. Sve službe u gradu su potpuno funkcionirale, a u gradu je vladao red. NOO Splita s Komandom područja preuzeo je sve javne zgrade. Stavljena su u rad sva komunalna poduzeća, vodovod, električna poduzeća, pošta, bolnice i sve ustanove koje su bile nužne za život grada.[48] Ranija povezanost NOO-a s narodom omogućila je NOO-u Splita da nakon povlačenja talijanske vojske nastupi kao organ narodne vlasti, koju je narod Dalmacije prihvatio. O NOO-ima kao organima narodne vlasti govori i proglas Komande splitskog područja izdan 13. rujna 1943. godine. U proglasu se naglašava:

»Grad Split oslobođen je... U njemu se danas uspostavlja narodna vlast, čiji su nosioci Narodnooslobodilački odbor Splita i Komanda splitskog područja, kao organ vojno pozadinskih vlasti. Stanovništvo se poziva da se zbije oko svoje vojske i narodne vlasti i organizira najuzorniji red u gradu. Privatno vlasništvo, vjera i lična sigurnost zagarantirani su. Pri Komandi obrazovan je Ratni sud. Svako djelo pljačke i nasilja kaznit će se smrću. Strogo će se kažnjavati pijančevanje, pucanje po gradu i svaki nered.«[49]

Dana 16. rujna održan je u Splitu prvi javni zbor na Botićevoj poljani, a organizirao ga je Gradski NOO. Zboru je prisustvovalo preko 10.000 građana. Narodu su govorili Lola Ribar i engleski major Deakin, šef engleske misije pri Vrhovnom štabu, koja je uspostavljena krajem 1943. god. kao znak priznanja NOV-e za savezničku vojsku, bez obzira na rezerve Engleza prema političkom karakteru NOP-a.

Dana 17. rujna Gradski NOO Splita izdao je dva proglasa. U prvom se u cilju osiguranja pravilnog snabdijevanja građanstva

[47] Vidi Zbornik NOR, tom V.

[48] Nakon kapitulacije Italije NOO Splita sačinjavali su: J. Smodlaka, predsjednik, Ljubo Leontić i Ante Kuzmanović, potpredsjednici i članovi Z. Bešker, A. Donatov, S. Bagat, M. Visković, H. Radić, I. Raić, F. Šegvić i Z. Koceić. Prema D. Gizdić, n. d., str. 563.

[49] Isto.

svim potrebnim artiklima pozivaju svi trgovci i obrtnici da odmah otvore svoje radnje. Isto tako pozivaju se svi težaci da svoje proizvode redovito donose na prodaju. Službeno sredstvo plaćanja ostaje privremeno lira, a cijene će uglavnom ostati iste. Svako nabijanje cijena, skrivanje robe ili uskraćivanje prodaje kažnjavat će se po ratnim zakonima. U drugom proglasu pozivaju se svi zidari da se prijave NOO-u radi osposobljavanja porušenih radnji i popravljanja novih objekata koje je neprijatelj porušio bombardiranjem.

Dana 17. rujna održana je sjednica PK u prisutnosti Lole Ribara. Izneseno je mišljenje da se partizanske snage neće moći dugo održati u Splitu, unatoč dolasku 1. proleterske divizije.

Stoga je odlučeno da se sva količina hrane u gradu preko NOO-a podijeli stanovništvu, da u gradu ostanu samo oni članovi Partije i drugovi aktivisti koji su se tih dana manje istakli u radu NOP-a i da članovi PK trebaju otići u ostale krajeve da pomognu tamošnjim organizacijama u radu. Dana 26. rujna zbog mogućnosti prodora Nijemaca do Splita organizirano je napuštanje grada. Odlukom NOO-a za Dalmaciju podignut je novac iz banke i upućen izvan grada, a GNOO-i NOO za Dalmaciju su se povukli iz Splita i krenuli na Mosor i prema Solinu.

U gradu je ostao samo po jedan član MK i GNOO-a.[50] Dana 28. rujna Nijemci su ušli u Split. Dolaskom Nijemaca u gradu je nastalo teško stanje, naročito u pogledu ishrane stanovništva.

Na Hvaru, nakon procvata rada NOO-a danima poslije kapitulacije Italije i održavanja brojnih javnih zborova, slijedio je period rješavanja teških problema oko smještaja i ishrane izbjeglica s kopna koji su bježali pred njemačkom okupacijom. Na tri stanovnika Hvara dolazio je po jedan izbjeglica, ukupno preko 3.500. NOO-i ih snabdijevaju brašnom i uljem. Zatim se prišlo, unutar zbijega, organiziranju odbora u koje su uključeni članovi NOO-a, predstavnici žena i omladine s terena s kojeg se narod povukao. U Vrboskoj, umjesto ranije postavljene Centralne komisije zbijega, na demokratski je način izabran Centralni odbor zbijega koji rukovodi zbijegom uz neposrednu pomoć i brigu NOO-a Dalmacije. Izbjeglice su počele pomagati domaćem stanovništvu u obrađivanju polja, zasijavanju nekih usjeva, berbi i preradi maslina itd. Kada su se naše snage povukle s Hvara, Brača i Šolte čitav zbijeg, tada 20.000 ljudi, prebačen je na Vis, a zatim u dogovoru sa Saveznicima u Italiju, a polovinom siječnja 1944. god. u Egipat. Pritom je Centralni odbor zbijega bio stalno u kontaktu i pod neposrednim rukovodstvom Oblasnog NOO-a za Dalmaciju. Krajem rujna Oblasni

[50] U vrijeme ulaska njemačke vojske u Split članovi NOO-a Splita bili su Dinko Bilač, Ante Radovčić, Frane Šegvić, Irena Sinobad, inž. Dvornik i Ivo Šantić. Prema D. Gizdić, n. d., str. 712.

komitet i Oblasni NOO preselili su se iz Starog Grada u Hvar, gdje se rad mogao postaviti na širu osnovu.

Dana 30. studenog u Hvaru je održana konferencija NOO-a kojoj je prisustvovalo oko 150 odbornika-delegata NOO-a otoka Hvara.[51] Izvršene su pripreme za sprovođenje izbora za NOO-e. Dana 12. prosinca D. Gizdić u izvještaju o sprovođenju izbora piše:

»Na putu s Brača na Hvar posjetio sam nekoliko usputnih mjesta na otoku Hvaru, da pogledam kako teku izbori za NOO-e. Po svemu se vidi da je ovdje danas veliki praznik. Iako je zima, svi su na ulicama. Po selima su podignuti slavoluci, a izborne parole ispisane su i izlijepljene na svakom istaknutom mjestu. Viore nacionalne i crvene zastave. Narod je u prazničkom ruhu... Iz pojedinih zaselaka dolaze na birališta čitave povorke koje poslije toga posjećuju okolna sela. U Jelsi, Vrbanju, Vrboskoj, Starom Gradu, Grablju i Hvaru je isto spontano raspoloženje. Mogu se očekivati rekordni izborni rezultati. Ogromni je odaziv birača.«[52]

Dana 13. prosinca rezultati izbora pokazali su da je narod izabrao novu vladu na čelu s AVNOJ-em. Od 6.522 birača, prema izvještaju kotarske izborne komisije Hvara, glasalo je 5.962 ili 91 posto. Izabrano je 135 odbornika, od toga 32 člana KPJ.

Dana 15. prosinca Okružni NOO preselio se iz Jelse u Stari Grad, a u Jelsi su ostala samo kotarska rukovodstva. Dana 27. prosinca bombardiran je Hvar, te je iz Starog Grada prebačeno na Vis 800 izbjeglica s naša 4 broda, a iz Hvara 600 izbjeglica i 20 ranjenika iz bolnice i 600 boraca jednim engleskim brodom.[53]

Na Braču i Šolti, nakon povlačenja naših snaga iz primorskog pojasa, organizirano je prihvaćanje izbjeglica iz Splita na teret NOO-a, odnosno kuhinje koje su bile pod rukovodstvom VPV. Zatim su započele pripreme za sprovođenje izbora. U Nerežišću su 7. prosinca kotarska rukovodstva Brača i Šolte, kao i Štab 12. brigade, prema ranijoj odluci Oblasnog NOO-a, održali savjetovanje kotarskog aktiva u vezi s predstojećim izborima za NOO-e na Braču, koji treba da se sprovedu 12. prosinca. Savjetovanju su prisustvovali članovi KNOO-a, AFŽ-a, USAOH-a, dva člana Štaba 12. brigade, jedan član Štaba Bračko-šoltanskog odreda i predstavnici svih općinskih NOO-a. Iznesena je odluka Oblasnog NOO-a da se održe izbori na Braču, a da se još pričeka s izborima za NOO-e na Šolti. Odlučeno je da će kandidatske liste u ime zbora birača potpisati, pošto izbori budu održani, predsjednici i tajnici masovnih organizacija. Preporučeno je, kako bi novi odbornici mogli što bolje izvršavati svoje zadatke, da se ne kandidiraju borci koji su vezani za svoje jedinice i drugovi iz kotarskih i okružnih ruko-

[51] Konferenciji je u ime Oblasnog NOO-a prisustvovao Miloš Žanko, a o toku konferencije vidi članak »Šira konferencija KNOO-a u Hvaru«, Novi izvještaj, br. 140, od 7. prosinca 1943.

[52] D. Gizdić, n. d., str. 807.

[53] Isto, str. 882.

vodstava, nego u prvom redu stari odbornici, ako su svojim dosadašnjim radom opravdali ukazano povjerenje. Vrijeme na koje se biraju NOO-i nije određeno s obzirom da traje rat, jer će se drugi izbori raspisati prema mogućoj situaciji. Izabrane odbornike, kao i cijeli odbor može smijeniti zbor birača, tj. oni koji su ih i birali. Prijedlog za smjenjivanje odbornika mogu dati rukovodstva mjesnih masovnih organizacija. Na kraju savjetovanja izabrana je kotarska izborna komisija, koja je odlučila da KNOO izda proglas u vezi s izborima i da ga istakne u svim mjestima na Braču. U proglasu je istaknuto da izbori treba da budu izraz borbene i slobodne volje, jedinstvenosti naroda Brača i dalji stepen teške borbe protiv okupatora, te da pravo da biraju i da budu birani imaju svi rodoljubi koji su navršili 18 godina, bez obzira na spol, vjeru i nacionalnost, a vojnici bez obzira na starost ukoliko se nalaze u svom zavičajnom mjestu. Dana 12. prosinca izbori su protekli s velikim uspjehom. Glasalo je 89 posto birača. U NOO-e je izabrano 46 članova KP.

Na Šoltu je u prosincu 1943. godine, zbog terora Nijemaca i ustaša, došlo mnogo izbjeglica iz Splita. Briga oko njihove ishrane pala je na teret NOO-a, te su oni zatražili pomoć od Okružnog i Oblasnog NOO-a. U ovo vrijeme NOO-i dobro rade u svih 29 mjesta 8 općina, 30 posto odbornika su članovi Partije, a skojevska organizacija je glavno uporište i Partije i NOO-a u svim akcijama.[54]

Od 22. rujna 1943. pa do kraja siječnja 1944. god. jake su neprijateljske snage sa svih strana napadale oslobođeni teritorij i naše jedinice na pojedinim područjima, sa svrhom da ponovno zaposjednu područja što su ih napustili Talijani i da unište naše novoformirane jedinice. Ovom tzv. VI neprijateljskom ofenzivom Nijemci su uspjeli ponovno okupirati glavne točke jadranske obale i sve dalmatinske otoke osim Visa, ali NOV nisu uspjeli razbiti, niti oslabiti, te su naše jedinice na svim područjima zahvaćenim ofenzivom brzo uzele inicijativu u svoje ruke i ponovno oslobodile izgubljeni teritorij, ili pak oslobodile novi. I kontakti sa savezničkim snagama u Italiji postali su neposredniji, pa je i saveznička pomoć postala značajna i bila bolje organizirana.

Značajna je bila saveznička pomoć u evakuaciji i liječenju naših teških ranjenika, koji su od 1943. godine prebacivani na liječenje u Italiju. Dana 2. listopada 1943. god. formirana je I baza NOV u Bariju u Italiji, a zatim i druge naše baze na teritoriju što su ga držali Saveznici. U ovakvim uvjetima Vis je svakim danom postajao sve značajniji za NOP. Poslije gubitka Podgore na njega je prebačeno iskrcavanje oružja, odjeće i hrane koja se dobivala od Saveznika brodovima iz Barija. Na Visu su smještene i naše centralne bolnice, koje su štitile engleske torpiljarke u Komiži i Visu.

[54] Isto, str. 827.

NOO-e i VPV na Visu trebalo je hitno osposobiti da sami organiziraju prihvaćanje savezničke pomoći.

Dana 1. prosinca na redovnoj sjednici KNOO-a Vis u izvještaju je izneseno:

»Na Visu se nalazi mnogo ranjenika i izbjeglica, kojih je iz dana u dan sve više. Otok je postao značajan centar. Svakog dana na Vis stižu sve veće količine savezničke pomoći kao i ljudi koji dolaze iz Italije ili se spremaju da idu u Italiju. Uza sve to, narodni odbori s uspjehom rješavaju svoje zadatke.«

U tome su NOO-i uživali punu podršku naroda Visa, a posebno brojnih političkih aktivista.

Dolazak nekih iskusnijih drugova na Vis znatno je pomogao odborima u obavljanju njihovih poslova. U pogledu namirnica situacija je bila bolja nego na ostalim otocima. NOO-i su davali pomoć u hrani onima kojima je bila potrebna. Za ishranu izbjeglica organizirane su dvije kuhinje u Visu i Komiži. Sakupljena je pomoć od oko 1,000.000 lira.[55]

Na otoku su radile četiri trgovine koje su izdavale robu uz bonove NOO-a, po cijenama koje je odredio KNOO. Siromašni svijet dobio je besplatno robu na posebne bonove. Sve škole na otoku radile su normalno. Dana 19. prosinca izborni rezultati za NOO-e na Visu pokazali su da narod i na ovom otoku jedinstveno i odlučno stoji uz NOB-u. Prema izvještaju koji su podnijeli u Oblasnom NOO-u Mate Barbić i Pavao Vranjican, članovi Okružnog NOO-a, održano je na Visu 18 predizbornih zborova, a glasalo je 91,78 posto birača. Novoizabrani NOO-i imaju 38 članova KPJ-e. Dana 31. prosinca prebačene su snage 25. divizije na Vis radi obrane otoka.

U biokovsko-neretvanskom okrugu u studenom 1943. godine održan je sastanak novoizabranog Okružnog NOO-a na kojem je dogovoreno da se zbijeg iz Podgore prebaci na Hvar, a u slučaju neprijateljske ofenzive i povlačenja naših snaga s Makarskog primorja da NOO-i ostaju na svom terenu. Odbornici mogu napustiti područje samo uz suglasnost Oblasnog NOO-a. Dana 17. studenog naše snage povukle su se iz Makarskog primorja na Hvar.

U siječnju 1944. godine situacija je u srednjoj Dalmaciji vrlo otežana zbog nastalih pokreta njemačkih i ustaških trupa po cijelom terenu.

Pritisak neprijateljskih snaga najjači je u kotaru Omiš, te su i uvjeti rada u tom kotaru najteži.

U sinjskom kotaru Nijemci pokušavaju taktizirati i manje pljačkaju i ubijaju ne bi li tako obmanuli narod. U kotaru Muć stanje je bolje i rad organa otpora veći, usprkos prisutnosti Nijemaca.

[55] Isto, str. 809.

U Splitu vlada veliko negodovanje zbog savezničkih bombardiranja, od kojih su stradale stambene četvrti, a ne vojni objekti.

Na stanje u kotaru Solin nepovoljno utječe velika oskudica u živežnim namirnicama.

U srednjodalmatinskom otočnom okrugu rad NOO-a je najbolji i u organizacionom i u političkom pogledu. Ipak se i na tom području javljaju teškoće, jer je prema izvještaju Okružnog NOO-a za srednjodalmatinske otoke povlačenjem zbijega s Brača, Šolte i Hvara potpuno izmijenjen sastav NOO-a koji su na tim otocima izabrani na izborima prošlog mjeseca. Od prijašnja 462 člana NOO-a sada se na terenu nalazi samo njih 175.[56] Stoga se od kapitulacije Italije i masovnog odlaska otočana u NOV-u NOO-i po drugi put temeljito mijenjaju i popunjavaju.

Usprkos otežanoj situaciji u prvoj polovini 1944. godine rad NOO-a u okruzima srednje Dalmacije i dalje je vrlo živ. U Trogiru na sastanku KNOO-a Trogira 16. veljače 1944. god. istaknuto je da 95 posto naroda stoji uz NOB-u. Radi objašnjavanja odluka II zasjedanja AVNOJ-a održano je na području kotara 69 zborova i sastanaka. Tamo gdje se nisu mogli održati masovni zborovi, zbog prisutnosti okupatora, organizirani su uži sastanci. Narod je oduševljeno primio odluke AVNOJ-a i uputio pozdravne telegrame Nacionalnom komitetu. U NOV je otišlo 2.107 muškaraca i 126 žena.

KNOO Trogira izabran je na konferenciji u kolovozu 1943. god. I sva četiri općinska NOO-a izabrana su na konferenciji. U svih 40 mjesta trogirskog kotara radili su NOO-i, s tim da su u 12 mjesta zbog neprijateljskih vojnih snaga NOO-i radili ilegalno.

U Trogiru radi Gradski NOO preko 4 pododbora, od kojih svaki ima svoje grupe.[57] Izvršene su pripreme za otvaranje više škola i analfabetskih tečajeva. KNOO štampa »Radio vijesti« i dostavlja ih svakom selu. Teškoću u kotaru predstavlja pojava trbušnog tifusa i tuberkuloze. Seoske omladinske radne čete sudjeluju u kolektivnoj obradi polja, a na njima leži i glavni dio održavanja »kanala« koji s Visa vodi na Dinaru i u Bosnu.

Solinski kotar bio je pod vojnom kontrolom Nijemaca i ustaša.

U Donjim Kaštelima 25 ljudi otišlo je u četnike, ali je ipak 75 posto stanovništva radilo za NOP.[58]

U Kaštel-Lukšiću nitko se nije htio prihvatiti službe lokalne vlasti za neprijatelja.

U zamosorskim i zakozjačkim selima, osim u Dicmu, u kojem je bilo nešto više ustaškog utjecaja, narod je također uz NOP.

[56] Vidi članak »O nekim nedostacima u radu NOO-a, Glas borbe, br. 3 od 8. svibnja 1944.

[57] D. Gizdić, Dalmacija 1944—1945, Zagreb 1964, str. 105.

[58] Isto, str. 129.

Dana 25. veljače 1944. god. u Korušicama na sastanku KNOO-a Solina iznesen je nepovoljni stav naroda protiv savezničkog bombardiranja Solina i Sućurca. Na sastanku je naglašeno da u kotaru radi 6 općinskih NOO-a (Donja Kaštela, Kaštel-Sućurac, Kaštel-Lukšić, Solin, Klis i Dicmo) i 23 seoska NOO-a. U tim odborima ima 148 odbornika, od kojih 26 žena. Odbori su sakupljali veliku materijalnu pomoć za NOV, upisali zajam na 553.000 lira i izdali »Radio vijesti«. Odbori raspolažu s 3 liječnika. Socijalni odjel u Solinu osigurava pomoć za 400 obitelji.[59] Dana 23. ožujka trebala se u Koruščima održati konferencija KNOO-a Solina, ali zbog vojne situacije došlo je svega 26 odbornika, te je održano savjetovanje, na kojem je popunjen KNOO novim članovima.

Dana 12. ožujka u Rupotini su se sastala 2 člana Gradskog NOO-a Splita i 2 člana Okružnog NOO-a. Na sastanku je konstatirano da građani Splita gledaju u Gradski NOO s velikim povjerenjem. NOO ima 7 članova koji rukovode radom pojedinih odsjeka. NOO grada povezan je s 9 strukovnih akcionih odbora koji imaju 5—6 članova. Ti odbori rade s 27 pododbora koji rukovode grupama građana, učesnika u radu NOP-a. Grupe obuhvaćaju više od 2.550 rodoljuba.[60]

Gospodarsko-financijski odsjek radi preko Gradskog odbora NO fonda, kojemu 70 posto građana daje pomoć.[61]

Propagandni odsjek uređuje i izdaje na ciklostilu »Glas Splita«, a brine se i za raspodjelu ostale štampe koju izdaju okružna i oblasna rukovodstva.

Socijalni odsjek ima 5 rajonskih pododbora, a pododbori 5 grupa sastavljenih isključivo od žena. Zdravstvenu pomoć dobivaju građani od Zdravstvenog odsjeka. Oko 30 liječnika u gradu rade po nalogu NOP-a, a bolnice su iskorištene za potrebe pokreta.

U travnju je izvršena reorganizacija NOP-a u Splitu. Organizacija AFŽ-a direktno je uključena u organizaciju NOO-a, s pododborima i grupama. Ukinuti su staleški akcioni odbori i mjesto njih formirano je 5 rajonskih odbora s 33 odbornika, a unutar rajona formirano je 16 akcionih pododbora za staleže. Grupe za pojedine staleže ostale su kao i prije.[62] Nešto kasnije su od 16 staleških pododbora formiralo 17 sektorskih odbora koji su se povezali vertikalno s rajonskim NOO-ima, a prema dolje s grupama koje su osnovane po ulicama.

Dana 19. travnja u Rudi je formiran KNOO Vrlike. Prema odluci Oblasnog NOO-a i Oblasnog komiteta vrlički kotar, koji se

[59] Isto, str. 131.
[60] Isto, str. 167—168.
[61] Vidi članak »Organizacija narodne vlasti u Dalmaciji«, Slobodna Dalmacija, br. 58 od 13. kolovoza 1944.
[62] D. Gizdić, n. d., str. 288.

do nedavno nalazio u sastavu kninskog okruga, izdvaja se iz njega i uključuje u splitski okrug. Naime, dok su rukovodstva kninskog okruga bila na području Dinare bilo je opravdano da vrlički teren bude u sklopu kninskog okruga, ali kada su ta rukovodstva prešla na teren Bukovice, tada se vrlički kotar pripojio splitskom okrugu. Vrlički kotar zaostao je za drugim krajevima srednje Dalmacije učešćem u NOB-i. Partijske organizacije u njemu nisu postojale. U vrličkom kotaru postoje i 2 općinska NOO-a za vrličku i koljansku općinu, te 15 seoskih NOO-a, od kojih je samo 7 aktivnih. Iz sinjskog kotara odvojila su se sela Maljkovo, Bračev Dolac i Laktac i pripojila vrličkom kotaru.[63]

Dana 10. lipnja iz izvještaja Okružnog NOO-a Splita vidi se da je u splitskom okrugu u ovo vrijeme radilo 6 KNOO-a, Gradski NOO Splita, 27 općinskih NOO-a i 163 seoska NOO-a.[64] Kako su se dani oslobođenja sve više približavali, tako su se i NOO-i sve brže i temeljitije pripremali za obavljanje zadataka pred kojima će se naći nakon oslobođenja zemlje.

U tom pogledu naročito je opsežne pripreme vršio NOO Splita. Njegov Zdravstveni odjel, u borbi za suzbijanje tifusa i dizenterije, tražio je da se odmah nakon oslobođenja pristupi radu za opskrbu sela zdravom pitkom vodom, a Propagandni odjel pripremao je veliku proslavu u čast početka ustanaka naroda Dalmacije.

Sinjski kotar s oko 45.000 stanovnika 1944. godine imao je u 52 sela svoje NOO-e, tj. u svim selima osim u onima gdje su se nalazili neprijateljski garnizoni. Zborovi su se održavali 1—2 puta mjesečno, a na njima se narod obavještavao o događajima. Jedan od najpogodnijih formi političkog rada s masama na tom terenu bila su večernja sijela i prela, naročito zimi.

Dana 2. travnja na općinskoj konferenciji Bitelića izneseno je da se rad NOO-a u svih 20 sela uglavnom iscrpljuje u prikupljanju pomoći za NOV, pretežno za prehranu jedinica na tom teritoriju. Iako Bitelić spada u siromašniju općinu, a i okupator ju je u više navrata opljačkao, općina se brine za prehranu jedinica 20. divizije, koja se već 6 mjeseci nalazi na njezinu terenu. U općini rade dvije škole i sedam analfabetskih tečajeva. Vojni liječnici i ostalo osoblje bolnice na Vrdovu mnogo pomažu u liječenju naroda oslobođenih i neoslobođenih sela. Na konferenciji je izabran novi Općinski NOO od 7 članova.[65] Na sastanku KNOO-a Sinja izneseno je stanje i djelatnost NOO-a u ovom kotaru koji ima 52 sela. Dvije trećine ko-

[63] Isto, str. 257. — Predsjednik KNOO Vrlike u travnju 1943. god. bio je Milan Stričević, a tajnik Mile Blažević.

[64] Vidi članak »Stvorimo takvu unutarnju organizaciju NOO-a koja će omogućiti gospodarsku i kulturnu obnovu zemlje«, Slobodna Dalmacija, br. 50 od 6. lipnja 1944.

[65] D. Gizdić, n. d., str. 219.

tara nalazi se pod neprijateljskom vojnom kontrolom, a više od 80 posto naroda stoji uz NOP. NOO-i su dali ogromnu materijalnu pomoć. Otvaraju se seoske škole i analfabetski tečajevi.[66] KNOO osnovao je diletantsku kulturnu grupu koja po selima daje priredbe. Propagandni odjel izdaje svakog dana »Radio vijesti« koje dostavlja svima NOO-ima i VPV.

Zdravstveni odjel nabavio je veće količine lijekova i sanitetskog materijala, a u više navrata organizirao je po selima i liječničke preglede naroda. Zdravstvena stanica u Sinju radi pod kontrolom i po uputama NOO-a. Socijalni odjel pomagao je zbrinjavanju porodica kojima je uništena kuća i imovina. Gospodarsko-financijski odjel sakupio je milijune vrijednosti u robi, hrani i materijalu. Od odjela NOO-a jedino još nije osnovan prometni odjel, ali unatoč tome KNOO ima dobar uvid u rad i na tom sektoru. Momentano u kotaru ne rade NOO-i u tri sela, jer su im odbornici otišli u vojsku ili su se povukli pred neprijateljem. Na konferenciji je primijećeno da nije dobro što se pojedina rukovodstva kotara često sele iz jednog sela u drugo, jer promjene sjedišta ometaju pravilan rad, a posebno onemogućavaju razvitak odjela pri KNOO-u. Na konferenciji je izabran novi KNOO. U kotaru Muć je 90 posto naroda uz NOP. Ovaj kotar je prvi oslobođen i najduže je pod kontrolom NOV-e. Ustaše imaju svoje baze samo u selima Neoriću, Čvrljevu, Vinovu i Crivcu.

Prvog ožujka KNOO Muća održao je u Brštanovu sastanak svog Izvršnog odbora s nekim članovima Okružnog NOO Splita i Oblasnog NOO-a. Na sastanku je konstatirano da u kotaru rade ilegalno NOO-i u 19 sela, jer su ta sela pod partizanskom vojnom kontrolom, 9 NOO-a radi ilegalno, a u 4 sela odbori još ne postoje. Gotovo svi seoski odbori birani su na zborovima, a općinski i kotarski na konferencijama.[67]

Dana 15. ožujka u prisutnosti 98 delegata održana je konferencija KNOO-a Muća na kojoj je izabran novi KNOO s predsjednikom Paškom Dirlićem i tajnikom Antom Šundovom. Uočeno je da je obrazovni nivo članova vrlo nizak i da je kontakt s Okružnim NOO-om slab (i to samo preko okružnica). Predloženo je da se organiziraju seminari za odbornike koji bi trajali 5 do 6 dana, a na kojima bi se odbornici upoznali detaljnije s ulogom i zadacima koji stoje pred NOO-ima[68] U omiškom kotaru nakon kapitulacije Italije neprijatelj je izvršio najveći teror, stoga su i manje mogućnosti za masovne zborove nego prošle i pretprošle godine. Neprijateljske snage u kotaru brojnije su nego ikad. Ipak organizacije NOP-a uspijevaju redovno obavještavati narod o svim značajnijim zbiva-

[66] Isto, str. 227—228.
[67] Isto, str. 147.
[68] Isto, str. 176.

njima. U tome su osobito korisne »Radio vijesti« koje izdaje KNOO. Na sastanku 20. travnja u Rudi izneseno je organizaciono stanje i rad NOO-a. Istaknuto je da se neprijatelj u svom bijesu naročito okomio na NOO-e, uspostavljao lažnu vezu s odbornicima i strijeljao ih, što je naročito otežalo rad NOO-a.[69] U posljednjih 5 mjeseci palo je u ruke neprijatelja 38 aktivista NOP-a. Stoga su se NOO-i morali često popunjavati. Predsjednik KNOO-a otišao je sa zbijegom u Egipat, pa je odlučeno da se za predsjednika odbora izabere Mirko Pivčević, za potpredsjednika Pjero Križanac, a za tajnika N. Perić.[70]

U ožujku 1944. godine na Hvaru je održana konferencija NOO-a hvarskog kotara u Grumin Docu kod Pitvanske Plaže. Svrha konferencije bila je upućivanje NOO-a na zadatke koji su tada stajali pred njima. Za prvi zadatak postavljena je popuna NOO-a. U siječnju 1944. god. Nijemci su zagospodarili Bračem i Šoltom, te su se partizanske snage povukle na Vis. Nijemci su počeli iseljavati narod sa Šolte da bi na otoku ostali sami. Veći dio Šoltana otišao je tada u zbijeg.

Dana 30. lipnja u uvali blizu Ložišća održana je skupština KNOO-a Brač-Šolta.[71]

U kolovozu je Gospodarski odjel KNOO-a Brača održao savjetovanje posvećeno rješavanju gospodarskih problema. Savjetovanju je prisustvovalo 45 drugova predstavnika svih mjesnih i općinskih NOO-a i neki članovi KNOO-a. Teme savjetovanja bile su mjere koje treba poduzeti da se olakša prehrana stanovništva i da se oživi privreda na oslobođenom dijelu otoka.

U biokovsko-neretvanski okrug radi pružanja pomoći NOO-ima bio je upućen dr Jerko Radmilović, član Oblasnog NOO-a. Radi teškoća u prehrani stanovništva Radmilović je u veljači 1944. god. s Biokova uputio radio-depešu Oblasnom NOO-u na Vis da se pošalju brodovi koji bi donijeli potrebne količine hrane.

U kolovozu 1944. god. na Biokovu je održana skupština Kotarskog NOO-a Makarske. Skupština je proučila stanje i rad NOO-a nakon brojnih i redovnih neprijateljskih ofenziva i napada na Biokovo. Dalji sistematski rad na izgradnji NOO-a preuzeo je Pokrajinski NOO i okružni NOO-i. Tako su NOO-i razvili veliku i široku aktivnost. Skori završetak rata omogućio je da su NOO-i uspješno obavljali kulturno-prosvjetni, administrativni, privredni i informativni rad, a taj rad su nastavili da vrše i nakon oslobođenja kao jedini organi narodne vlasti.

[69] Isto, str. 261.

[70] Isto.

[71] Skupštini KNOO-a Brača prisustvovali su predstavnici Okružnog NOO-a Stipe Splivalo i Ina Radišić. U to vrijeme predsjednik odbora Blaž Sekul nalazio se u Italiji, a njegovu dužnost vršila je Zora Nižetić. Vidi članak »Kotarska konferencija NOO za otok Vis«, Otoci u borbi, br. 15 od 21. travnja 1944.

THE ACTIVITIES OF THE PEOPLE'S LIBERATION COMMITTEES IN CENTRAL DALMATIAN DISTRICTS IN 1941—1945

Summary

The establishment of people's liberation committees (PLC) in the various districts had been the result of a series of factors that had come into being during the process of the liberation fight and the socialist revolution, which had led to the formation of a system of people's authority in Dalmatia.

The essence of the historical events in Dalmatia from 1941 to 1945 consisted in that, under conditions of fights against the invaders which had been initiated and conducted by the Communist Party of Yugoslavia, there was being formed an original type of bodies that were possessed of characteristic features of bodies of authority.

The people's liberation committees acted also as bodies of the revolutionary people's authority, and that not only in the liberated regions of Central Dalmatia, but also in areas where they acted underground. These committees had played a considerable rôle in the mobilization of the people of Dalmatia for the fight against the Italian invader.

The network of these committees was not uniformly developed. It was densest in the cities, in industrial centres on the seaboard, and on the islands, that is in areas where uprisings were more frequent. The first PLCs of Dalmatia came into being in the majority of cases on the initiative of staffs of partisan detachments, which offered assistance in their initial activity. With the establishment of communal, district and other PLCs such relationship of the staffs towards them disappeared.

An especial flourishing of the PLCs falls at the end of 1942 and the beginning of 1943. Thus on the eve of the liberation of Dalmatia there were active 3 regional PLCs, 13 district PLCs, 35 communal and 347 local People's liberation committees.

The development of the PLCs, their organizational structure and the influence among the people made it possible for the PLCs to develop a great activity, so that on the eve of the liberation they were able to carry out with success cultural-educational, health, economic and information-propaganda activities.

In this way their mechanism enabled a speedy normalization of life in Dalmatia and the establishment of law and order after the liberation.

The people's authority proved to be equal to the situation, for it had been preparing since the first day, and this was of great help after the liberation of the country.